

Vérbő nyelvlecke, nyelvlecke vérbő'

— hét pártütő és a kutya: a Kennedy-darab —

Holt nyelv

Valahol mindig működik egy nosztalgikus beidegződés a holt nyelv iránt, ami azt mondatja velünk, hogy a holt nyelv a mi elveszített hazánk, gyermekkorunk, egy letűnt birodalom, ahová tartozunk, esetleg visszavágyunk. Eszerint az elképzelés szerint, habár a holt nyelv már senki számára nem anyanyelv, vagyis nincsen autentikus beszélője, aki mindennemű garanciát (de mindenekelőtt önnön jelenlétét) felvállalva taníthatná, ez mégsem jelent akadályt az illető nyelv elsajátításában, mivel a diakronikus tengely mentén bárki könnyedén visszahatolhat a múltba, és fellelheti az ott eltemetett jelentést. A nosztalgia a történelmi folyamatosság mítoszához fordul, hogy elérje az immár véglegesen távol lévő autentikus beszélőt, aki a jelentés garanciájául szolgálhat. A holt nyelv elsajátítása így szorosan összekapcsolódik egy bizonyos történelmi vonalvezetésnek az elsajátításával, ami a nyelvtanulási folyamatot a tanuló számára egyben a szimbolikus rendbe való belépés folyamatává is teszi. A holt nyelv néma differenciák rendszere, egy történelmi panoptikumba vezet, szobrok, emlékhelyek, síremlékek szakrális csendjébe. A nosztalgikus történelmi mitológia szerint a holt nyelv egy hajdan volt prezencia örökhagyó gesztusa, jelenhorizont.

A nosztalgikus látásmódból kilépve azonban érzékelhető, hogy amikor egy holt nyelvet beszélünk illetve olvasunk, akkor azt retrospektív módon, az olvasás folyamatában hozzuk létre. A holt nyelv léte (vagyis annak illúziója), bár tárgyként felkínálkozik a rá-

irányuló tanulási folyamatnak, tulajdonképpen csak a ráirányulás, az érte való folyamodás folyamodványaként, a lecke, annak intézményei, a tanóra, a tankönyv stb. folyamatában jelenik meg. A holt nyelv olyan nyelv, amelyet folyamatosan beszélni, fordítani, tanulni kell ahhoz, hogy egyáltalán létezzen. A tanulónak úgy kell tennie, *mintha* valamit olvasna, fordítana, hiszen ez a valami csak magából a tett(etés)ből születik meg, mint a tanulási folyamat funkciója. A holt nyelv tehát aligha fogható fel jelenhorizontként. „Múlt,” amely sosem volt/lesz jelen, s amelyet senki sem mondhat, és soha nem is mondhatott a sajátjának.

Ha viszont így áll a dolog, akkor a „holt nyelv” szintagmája merő redundanciába fordul, és ettől fogva visszamenőlegesen folyvást kérdőjelekkel látja el az olyan kifejezéseket, amilyen például a fentebb olvasható „a holt nyelv olyan nyelv, amely...” A holt nyelv esetében (is) szembetűnő ekképp az a mozgás, ami a fogalmi finomítás egy pontján eltörli (noha olvashatónak meghagyja) az akkora apránként megrajzolt különbözőséget.

Midig „holt” nyelven beszélünk, mert a nyelv mindig elvitathatatlanul egy másiknak a nyelve. „Csak egy nyelvem van, és az sem az enyém” (J. Derrida: A másik egynyelvűsége. In: Jelenkor 1993 november, 949. o., a továbbiakban: ME), hanem mindig egy radikális másságé, ami — akár a „tudattalan” — „reprezentánsokat” állít szolgálatba (— szövegeket, avagy Kennedynél épp egy pitiző, „szolgáló” kutyát) és azokon keresztül kényszeríti ki a lecke intézményeit. A tanulásban (ami mindig nyelvtanulás) benne lakozik maga a lehetetlenség — és a szükségszerűsége annak, ami lehetetlen és mégis létezik: a fordítás” (ME, 950. o.). Fordítani kell, és erre a Fehér Kutya is felszólít: „Fordítsátok, amit olvasok.”

Vámpírok órája

A holt nyelv szoros kapcsolatban áll a történelemmel, amennyiben mitikusan egy hajdan volt kultúra nyelve. Adrienne Kennedy *Lecke holt nyelvből* című egyfelvonásosában a latin óra azt a funkciót tölti be, hogy úm. „életre keltsen” egy ilyen múltbeliséget a feledés homályából. „Vérzek,” mondják, írják a tanulólányok, egyszerre válva a beszéd, a vérzés és az írás forrásává. Vérük hasonlatos a homéroszi áldozati vérhez, amely Hádész lakóit életre hívja. A lányok vére a másvilágit és a történelmit egyaránt képes fel- ill.

megidézni. Szellemidézők is, amint „mereven mozogva, egyszerre írnak kezükkel a képzeletbeli írotáblákon.” Így pantomimetikusan (a mimézis „felidéző” hatalmát kihasználva), fehér áttetsző organdiruhába öltöztetett színházi bábukként idézik fel a „holtakat.” Olyan szellemidézők ők, akik áldozatul saját magukat ajánlják fel, hogy a *neves* szellemalakok (Caesar, Calpurnia, Jézus) fel- ill. megelevenedhessenek. A tananyagot a tanulók nem képesek külső tárgyként magukba fogadni, mert az minden befogadási aktust megelőzve és meghíúsítva ráírta magát átszellemült médiumtestükre. A vérontás, amelynek története a lecke anyaga lenne (a „Ki ölte meg?”-kérdésre adható válasz), kezdettől fogva beírta a lányokat magának a történetnek a legvéresebb passzusaiba, mintegy megpecsételve sorsukat, hogy a menstruációs vérfolt hordozóiként a gyilkosság és megtorlás patriarchális kánonjának hordozói legyenek.

A múltbeliség, elsősorban a latin kultúra, vámpírok hadával (jeles, *neves* alakok maroknyi csapatával) sajátítja ki testüket, vérüket, csak hogy létre-jöhessen. A holt nyelv logikáját követi annyiban, hogy tanulóit, a tanulás folyamatát használja fel arra, hogy saját létezésének illúzióját megteremtse, hiszen ez a múltbeliség nem valódibb, mint a szélhámós médium testét bitorló *ghost*. A holt nyelv működése, a múlt folyamatos fel- ill. megelevenítése a szimbolikus rend működése is egyben. Ilyen értelemben a LATIN, mint kultúránk egyik alapköve, a szimbolikus rend talpazataként funkcionál, s ez leginkább Caesar nevében, a fallikus kulcsjelölőben összpontosul. A kulcsjelölő nem más, mint az a kitüntetett jelölő, amely rendszerré, értelmes történetté szervezi a szimbolikusban zajló jelölési folyamatokat. A tanulók kijelentése, a „Vérezek,” valamint a szoknyájukat elcsúfító vérfolt metonimikusan utalhatnak a menstruáció, a gyilkosság, a vértanúság, az árulás stb. jelölőkre. Caesar nevével átfésülve e kusza jelölőláncok a történelem egyenes szálává simulnak, Caesar, az összeesküvők és Calpurnia történetévé. Hasonlóképpen konkretizálódnak az osztályteremben kiállított dolgok: a nyugati kultúra kövületeként számontartott nagy latin könyv; a könyvet kezében tartó fehér kutya szellemszerű alakja (amelyről kezdetben nem lehetett eldönteni, vajon Caesar visszajáró szelleme-e, avagy Jézusnak a fehér báránnyhoz hasonlatos „késői,” „mutáns” inkarnációja); és a szobrok, amelyek először a szent családot jelenítik meg, majd rómaiakat reprezentálnak. Az „ellatinoso-

dás,” amit a szobrok átváltozása jelez, a „Caesar” név, a szimbolikus kulcsjelölő „megvilágító,” értelemteremtő funkcióját is jelöli.

A darabban kitüntetett szerep jut a Caesar neve körül szerveződő történetnek. A diktátor halála, és a halál körüli események képezik azt az elbeszélést, amelybe a holt-nyelv-lecke szituációja beágyazódik. Érdeemes ezért ezt a történetet megolvasni — mondjuk, Plutarkhosz nagyszabású krónikájában, a *Párhuzamos életrajzok*-ban, ami aztán igazán vérbeli történelmi panoptikum. (Utalások az alábbi kiadás alapján: Plutarkhosz: *Párhuzamos életrajzok*. Magyar Helikon, Bp. 1978. ford. Máthé Elek; a továbbiakban: PÉ.)

A Caesar-történetet, az annak fókuszában levő gyilkosságot olvasva négy epizód, ill. szint tolakszik elő különösen: Pompeius szobra, az elhalaszt(ód)ás, a merénylet szituációja, valamint a szerencsétlenül járt Cinna esete.

Pompeius szobra

Caesar, miután korábban ledöntötte az ősi vetélytárs, a halott Pompeius szobrait, gondol egyet és homályos indítatásból, talán bölcs, megbékélő szándékkal mégiscsak újból felállítja őket. Milyen nemes gesztus, gondolhatnánk, ám jobban szemügyre véve egész másként fest ez a nagyvonalú tett: (a kortárs Cicero szerint:) Pompeius szobrainak felállítása valójában Caesar szobrainak biztonságát jelenti. (PÉ, 721. o.) Ezzel a fordulatos gesztussal tehát Caesar — miközben a kulturálisan előírt szobordöztögetést, „apagyilkosságot” látszik megtagadni — alattomban saját nevének halhatatlanná tételére törekszik. Egy fortélyos manőverrel tehát (de az is lehet, tudatlanul) éppen hogy visszaírja a logocentrikus törvényt. A Pompeius-szobrok újbóli felállításával igazából végleges győzelemre tör kettejük játszmájában. A fallogocentrikus malomból való nemes kilépési kísérlet így maga is csak egy újabb (noha végsőnek szánt) lépés a játszmán belül. A megdicsőülésnek azonban ára van, a győztes „matt” megbosszulja magát. Nemhogy pontot tenne a játszma végére, továbbírja azt. Számos jel utal arra, hogy az apa-figura (szellem) Pompeius a későbbiekben metafizikus fővédnöke lesz a Caesar elleni összeesküvésnek. Akár egy bosszú-istenhez, őhöz fohász-kodik erőt gyűjteni a merényletre készülő Cassius. Továbbá a felállított Pompeius szobor kíséri végig figyelemmel a végső (vérbő) jeletet, Caesar meggyilkolását. De nem pusztán részvétlen szemta-

núja az eseményeknek: Plutarkhosz sokat sejtető metaforarendszerében egyenesen producere, rendezője az egyébként is felette színpadias vértanúságnak. Caesar holtteste „Pompeius szobrának talapzatához zuhant, és vérével beszennyezte a szobrot. Mintha csak Pompeius maga nézte volna végig a bosszú művének végrehajtását...” (PÉ, 731. o.) Nem sokkal korábban megtudjuk, hogy Pompeius szobra eredetileg a Pompeius építtette *színház* díszül készült. S ha ehhez zárójelben még azt is hozzátesszük, hogy Shakespeare feldolgozásában az összeesküvők „Pompejus csarnokában,” vagyis az imént említett színház oszlopcsarnokában beszélnek meg, „próbálják el” a teendőket, akkor még nagyobb hangsúlyt kap Pompeius színigazgatói szerepe. Mindezek a részletek, amelyek többé-kevésbé burkoltan egy bosszúálló Pompeiust (egy lebírhatalatlan, kajánul vigyorgó tulajdonnevet, *Apa-nevet*) sejtetnek az események háttérében, egyúttal azt is világossá teszik, hogy Caesar minden fortélyos igyekezete ellenére sem képes kivédeni a kultúrában kódolt hatalmi szobordöntőgetést. Caesar is beleépül a vértanúkat kitermelő láncreakcióba, menthetetlenül ő maga lévén a következő áldozat (— immár fiú- és apa-áldozat egy személyben, hiszen Pompeius szellemének átka látszik teljesezni az új fiúk tettében). És ehhez még valami: a rituális gyilkosság leírásában (szabályos *vérfürdő*, a szó minden értelmében; huszonhárom(!) halálos seb; a gyilkosok közül „többen egymást sebeztek meg, mivel mindegyikük bele akarta döfni fegyverét az áldozat testébe” (PÉ, 731. o.)) Plutarkhosz nem mulasztja el megemlíteni, csak úgy mellékesen, amolyan huszadrangú tényként, hogy a nagy tülekedésben-tunkolásban az utolsóként lecsapó Brutus hogy-hogynem az *ágyékán* sebezte meg Caesart.

Az elhalaszt(ód)ás

Ha a Caesar-gyilkosság történetében a késleltetés, elhalasztódás példáit vesszük számba, ugyancsak fura ellentmondásra bukkanunk. A halasztódó mozgás akkor látszik eluralkodni a történet-szervező elemek között, amikor a baljós előjelekből, sejtelmekből, értesülésekből táplálkozó „halaszthatatlan” üzenetáradat, felvilágosítás, értesítés, ami Caesar életét megmenthetné, rendre nem érkezik el a címzetthez, illetve a „kikézbesítés” bizonytalan időre felfüggesztődik. Legtragikusabb, csaknem groteszk példája ennek az a papírra vetett figyelmeztetés, amit Caesar még a merénylet pillana-

taiban is kezében szorongat — olvasatlanul. (Caesar „átvette az iratot, és már-már belekezdett elolvasásába, de akik beszélni akartak vele, mindig megakadályozták benne” (PÉ, 730. o.)) Másfelől nem kis jelentőséggel bír ezek után (mondhatni, roppant kínos) az a tény, hogy Caesar végül is engedve a korábbi figyelmeztető jóslatoknak, amelyek arra intették, hogy óvakodjon a szenátustól, s ne menjen el az ülésre, az ülés *elhalasztására* megy el a szenátusba. A „sürgönyök” olvasása tehát paradox módon pontosan azért halasztódik, mert Caesar egy másik elhalasztáson, az ülés elnapolásán munkálkodik. Hogy rajtaveszt, nem véletlen: az ülést elhalasztó (elhalasztani kívánó) bejelentés mindig már az ülés nyitányaként hangozhat csak el. A szenátus „elé” beszélni szándékozó Caesar beszédével nemhogy elodázná a gyűlést, éppen annak kezdetét performálja. Lekési, le kell késnie, az első előtti megszólalást. Míg tehát az üzenetek őt késik le azáltal, hogy olvasatlanul maradnak, addig Caesar maga is lekési egy bizonyos üzenet (az elő-szó) lehetőségét. A kínos tehát éppen az, hogy ebben a kettős késedelemben Caesar nem csupán az előbeszéd nyelvi csapdájába esik bele, hanem rá is kontráz, mivel az elhalasztást máshol, egy másik szinten, az el-nem-olvasásban performálja. Látható, a tévedés miként kettőződik meg végzetesen az elhalasztás áthelyeződésében.

A merénylet

Maga a merénylet ismétlésként veszi kezdetét, mivel a jeladás, amire a gyilkosok majd tört kell rántsanak, (Caesar tógájának megszaggatása, torkának felfedése), tulajdonképpen Caesar egy korábbi tettének „utánnomása.” Nem sokkal a gyilkosságot megelőzően ugyanis, egy dühkitörésében ő maga adta már meg a jelet: „széttárta tógáját, és torkát szabadon hagyva jó hangosan odakiáltott barátainak, hogy készen várja a halálos csapást bárkitől, ha valakinek van ilyen szándéka” (PÉ, 724–725. o.). A merénylet ennek ellenére, a körütekintő szervezés és a diktátor személyes pre-skripciója (jelvésete?) nyomán desztinált ismétlő jeladás ellenére, valami különös oknál fogva rögtön a jeladást követően megtorpan. A *végre*-hajtás nem (lehet) zökkenőmentes. A cselekvés pillanatának jelölése, a felszólítás besűrűsödése egyetlen pillanatba, egyrészt szükségképpen magával hozza az időpont jelölésének egész problematikáját. Az ebből adódó nehézségeket azonban még tovább fokozza a koc-

kázat, hogy a merénylet kimenetele és megítéltetése áll vagy bukik az egyidejű cselekvésen. A konspirátoroknak egyszerre kell lecsapniuk. Kénytelenek egy teljesen bizonytalan jövő függvényében cselekedni (az esküvés szerint, a kölcsönös bizalom jegyében, hogy a másik is tört ránt), ám közben éppen maga a tett hozza létre a jövőt. Ezt a kockázatos tette-hívást, a vakmerő tett, az alkalmas pillanat jelölésének apokaliptikus logikáját szem előtt tartva, maga a jeladás saját felbukkanásának allegóriájába fordul: Caesar nyakának felfedése látványossá teszi magát a gyilkolás pillanatának eljöttét mint felfedést. Az allegóriát pedig maga az apokalipszis, egész pontosan az „apokalipszis” fogalmában kódolt többértelműség hívja elő. (Vö. J. Derrida: A filozófiában újabban meghonosodott apokaliptikus hangnemről. In: Gond 1992/2 130. o.) Szükség van egyfelől arra a hagyományban inkább megőrződött (helyesebben: eluralkodott) jelentésre, amely az apokalipszist valamiféle világvégevel vagy katasztrófával azonosítja: ebben az értelemben a szó kifejezetten a merénylet, a szörnyűség kezdetét jelöli. Másfelől pedig visszatérni látszik az a háttérbe szorult jelentés, miszerint az apokalipszis leleplezést, megmutatást jelent, és nem feltétlenül negatív előjellel. Ez utóbbi jelentésben utal a nyak felfedésére, ami önmagában nem kell, hogy többet jelentsen pusztán láttatásnál. Caesar meggyilkolásakor ez az elfeledett, bújkáló jelentés (a test megmutatása) válik az előbbi (a rettenetes vég/kezdet eljövételének) allegóriájává. Az allegória ennél fogva nem más, mint coincidencia, vagyis az említett két jelentés véletlenszerű összetalálkozásából eredő metonímia. Minthogy azonban a kétféle felfedés (felfedés és „felfedés”) között a konspirátorok megállapodásának értelmében szimbolikus a kapcsolat, és nem allegorikus, vagyis a terv és a jeladás viszonya önkényes megegyezésen alapul (elvégre bármi más jelben is megegyezhetek volna), nem pedig a nyelv öntörvényű, metonimikus működésén, nos, emiatt fatális diskrepancia jön létre az összeesküvők gyilkos szándéka és helyzetük, kilátásaik nyelvbe ágyazottsága között. A jelenet ebben a tekintetben, mintegy rátétként, két trópus küzdelmét is színre viszi: a (Peirce-i értelemben vett) szimbólum és a (de Man-féle) metonimikus láncolatban kifejlő allegória harcát. A fegyvertények iróniája, hogy ez a figuratív megmérkőzés, mint rátét, maga is allegória. Nem csoda hát, ha a pártütők kishíján belesülnek a szerepbe. Hiszen jóllehet majd' orra buknak az igyekezet-től a nyelv szimbolikus uralhatóságának ígézetében, az allegória

által felmutatott nehézségek mindjárt az indulásnál megakasztják a cselekvés menetét. Tillius jelt ad: lerántja Caesar tógáját. Elsőnek Casca sújt le, ám kissé ügyetlenül, csak könnyű sebet ejt az áldozaton, ezért rögtön meg is hátrál. „A merénylő nyilván maga is megzavarodott, mivel ő kezdett bele a vakmerő tett végrehajtásába” (PÉ, 730–731. o.). A merénylet hirtelen lefullad. Caesarnak így marad vilanásnyi ideje, hogy saját példáján okulva (ráébredve a gyilkos-vértanú-vámpír útvonal fatalitására) előre lássa gyilkosai vesztett helyzetét. (Később Cassius is, Brutus is saját gyilkos tőreikbe dőlnek.) Inkább sajnálattal, mintsem felháborodással kiáltja: „Casca, te nyomorult, mit csinálsz?” Nem marad más, a merénylőnek valahogyan át kell lendítenie az eseményeket a holtpontra. S lám, Casca ebben a szorongatott helyzetben egyszeriben felhagy a szimbolizációval, és „egyenes” beszédre vált. Kétségbeesetten ráindítózik: „Bátyám, segíts!” És erre végre felberreg a motor, a „szobrász-team” serényen munkához lát... „Ez volt a kezdet,” olvassuk.

Cinna, Cinna

Van a merényletet követő epizódban egy ember, akit Cinnának hívnak. Ettől persze még nem kéne meghalnia. Vagy igen? A gyilkosságot követő óriási tombolásban a dühödttömeg néhány tagja kérdőre fogja Cinnát, hogy ő is az elkövetők közé tartozik-e. Voltaképp könnyen kibújhatna, még ha bűnös volna is, hiszen mondani bármit mondhat. De nem az, semmi szükség a hazudozásra. Nevét kérdik, és ő felel, hogy „Cinna.” Rendben is volna minden, a baj csak az, hogy „az egyik tettetést történetesen szintén Cinnának hívták” (PÉ, 733.). A többi már kitalálható: „A tömeg azt hitte, ő az; rárohantak, és ott nyomban valósággal ízekre tépték” (PÉ, uo.). Szép történet. Olyannyira, hogy Shakespeare sem hagyja ki, ám az ő párbeszéde némileg máshová helyezi a hangsúlyt. (Utalások az alábbi kiadások alapján: W. Shakespeare: Julius Caesar, Európa, Bp. 1980. ford. Vörösmarty Mihály; a továbbiakban: J.C.) Azt ugyanis elég nehéz volna nem észre venni, hogy ott a megvadult polgárokat nem igazán Cinna személye, valós kiléte érdekli, hanem a helyett valami egészen más. Hiába bizonygatja az ártatlan, hogy félreértésről van szó: „Én Cinna, a poéta vagyok, én Cinna, a poéta vagyok.” (J.C., 93.) A válasz habozás nélkül: „Tépjétek össze rossz verseiért.” Talán a negatív önmeghatározás segíthet, Cinna így pró-

bálkozik: „Én nem a pártütő Cinna vagyok.” Ám itt egyszerűen nincs tovább, mert a következő támadásra már semmiféle válasz nem lehetséges, a támadó ugyanis kimondja a végső érvet, amiért Cinnának pusztulnia kell: Cinna valós kiléte „Semmit sem tesz, neve Cinna. Csak nevét szakasszátok ki szívéből, azután hadd menjen.” Vagyishogy nem is őt ölik meg, hanem a nevet, ami a magából kikelt tömeg számára elviselhetetlen jelölő. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy amennyiben „Caesar nevében” megölik a nevet, „Cinná”-t, akkor egyúttal a végletekig tisztelt kulcsjelölőt is kasztrálják, vagyis a név kinyírása visszaüt.

De nem csak ezen a szinten nyilvánul meg a név nevében végrehajtott gyilkosság paradoxiója, hanem abban is, hogy az áldozat szerencsétlensége pusztán véletlen, poliszémia, egy „tulajdonnév poliszémiája” — márpedig ez a kétszeres tulajdonlás (a poliszémiával bíró név birtoklása) méretes apóriává növekszik: nincsen (név)tulajdonlás, mert a tulajdonnévnek (is) tulajdona a poliszémitás eshetősége.

Végszó: Antonius

Különös tanúkként állnak Kennedy osztálytermében a szobrok. Tanúskodásukban az a különös, hogy saját halálukról számolnak be: „Akkor kezdődött, amikor Jézus és József, Mária, a két Bölcs és a pásztor meghalt. Megtaláltam a hulláikat a házam kertjében. Egyik nap eltűntek, és megtaláltam a hulláikat a házam kertjében, elvágódva, feldőlve. [...] Megtaláltam a hullákat a fűvön a Capitoliumnál, Pompeius szobrának lábánál.” Saját „vértanúságuk” szemtanúi, és ezt mesélik. Több történet torlódik itt egybe. Egyrészt a szobrok elbeszélik azoknak a halálát, akiket ábrázolnak (erre példa a Caesar halálára tett utalás), másrészt saját feldöntésük történetét is elmesélik. A sűrítés által a szobrok referencialitása mint önreferencialitás jelenik meg (Caesar szobra például Caesar megtestesülése, nem pedig egy tőle elkülönülő másik), hiszen csak ilyen értelemben beszélhet egy szobor önmagáról. A szobrok pozíciója azonban még így is lehetetlen, hiszen a saját pusztulásukról számolnak be. Ez volna a vértanúság. Vértanúnak lenni annyi, mint a halál után tovább mesélni a halál körülményeiről, nem hagyni a múltat (de az életet sem) lezárulni, azaz jeltelenül elmúlni, (el)múltá válni.

Ilyen értelemben nevezhetjük Shakespeare Julius Caesarját a történelem nagy vértanújának, aki halálával Decius jóslatában „ereklye- s díszjellé” (JC, 56. o.) válik, olyan névvé, amelynek jelét „könyvébe rója” (JC, 18. o.) a szimbolikus Róma, hogy örökre olvashatóvá tegye a nagy államférfi történetét a római nép számára (sőt, tágabb értelemben Shakespeare, majd Kennedy drámájának olvasója számára is). Decius jóslata persze kétértelmű: Caesar halálát igyekszik bújtatottan bejelenteni, de nem számol az ereklye jelölő-funkciójával, amely ugyan a történet végét hivatott jelölni, ám közben maga is a történet részévé válik, annak *végszava* lesz, abban az értelemben, hogy beszólítva a soronkövetkező szereplőket, biztosítja a folyamatosságot egy következő történetbe. A végsőt nem lehet úgy kimondani, hogy az valaminek is a vége legyen, mert az már kimondása pillanatában a folytatás kezdete. Ezt az egyszerű színpadi bölcsességet az összeesküvők elfelejtik belekalkulálni az általuk rendezett színjátékba. Decius jóslatának beteljesülése akkor a legszembetűnőbb, amikor a színjátéknak le kellene zárulnia, vagyis amikor az összeesküvők kis csapata már végrehajtotta a tettet, és mint aki jól végezte dolgát, Caesar vérében megfürödve kilépnek az utcára:

Hajoljatok, rómaiak, és kezünket
 Könyökig fűrösszük Caesar vérében
 Fenjük be kardjainkat s egyenest
 Köztérre innen s vérszín fegyvereinket
 Fejünk fölött forgatva fenn kiáltjuk:
 Béke, szabadság!

(JC, 70. o.)

Brutus ezzel a furcsa fürdővel próbálja tisztára mosni a Caesar önkényuralma által beszennyezett köztársaságot. A véres kéz és kard a tirannus hatalmának végét hivatott jelölni (béke, szabadság), de Brutus ott hibázik — és ezért sikerül Antoniusnak Caesar felett mondott gyászbeszédében fölébe kerekednie —, hogy nem veszi észre, hogy sem karddal, sem mással nem lehet véget vetni a hatalmi öldöklésnek, vagyis a tirannus meggyilkolása nem hozza el a tirannizmus végét, az oly igen áhított békét és szabadságot. Ugyanis a tirannus a döfés által „vértanúvá” válik, sebei, vére pedig bosszúért kiáltva tovább meséli történetét.

Antonius annyiban csalafintább, mint Brutus, hogy ismeri ezt a logikát. A mézárlásnak éppen azt a szépséghibáját használja ki, hogy a „ponttevési” kísérlet továbbírja a történetet. Nem véletlenül az az egyetlen kívánsága, hogy kiírhassa a Brutus által annyira várt „Vége” feliratot az összeesküvők rendezte előadás végére, vagyis hogy elmondhassa a halotti beszédet. Beszédében ki is tart emellett: „Temetni jöttem Caesart, nem dicsérni” (JC, 82. o.). Éppen ezáltal a beszéd által kelti életre azonban Caesar örökhagyó, bosszúálló szellemét, vagyis eléri, hogy a dráma ne ott (ott semmiképp ne) érjen véget, ahol azt az összeesküvők eltervezték. Amikor Antonius beszédet tart az összeszurkált, „elnémított” tetem felett, éppen azt a „ponttevést” olvassa tovább, amit Brutus a Caesar történet végére szánt —

Itt felfödöm kedves Caesar sebeit,
Ez árva, néma szájakat, s hagyom
Helyettem szólni.

(JC, 89. o.)

— mintha minden kardszúrás egy testbe *véselt* árulkodó történet lenne, amelynek nyomvonalán Antoniusnak csupán finom érzéssel végig kell húznia ujját („stílusát”), és a történet a rendelkezés szerint majd íródik magától. (Ehhez persze hozzá kell tenni valamit: Rómában az írástanítás úgy történt, hogy a tanulóknak fa- vagy viasztáblába vésett betűk mélyedésein kellett végighúzniuk az íróeszközt, a stílust.) Mintha Caesar e jelenetben két feladatot is ellátna: míg vértanúként gyilkosainak vesztén dolgozik, addig vámpírmód már írni tanít, Antonius tollát folytatja.

Nézzétek, itt járt Cassius vasa,
S mily rést csinált a fondor Casca itt;
Ehelyt a kedvelt Brutus döfte át...

(JC, 87. o.)

Látható, hogy a merénylők magában a gyilkosságban megelőlegzik, „kivésik” azt a szobrot, amely azután majd (akárcsak Pompeius) mint metafizikus szellem vagy tulajdonnév, végrendeletében az újabb bosszú forgatókönyvét hagyja hátra maga után.

A *vég*szó logikája mutatkozik meg Caesarnak Antonius kezeiben szorongatott *vég*rendeletében. Antonius cseles felhasználásában a *vég*rendelet úgy zár le, hogy közben megnyit, mert Antonius úgy mondja el a *vég*rendeletet, hogy közben el is hallgatja, ezzel gúnyolva a le/elzárás logikáját:

Nyugodtan, jó barátim; nem lehet
 Felolvasnom; nem jó megtudnotok,
 Miként valátok Caesartól szeretve.
 (...)
 Nem tudnotok jobb, hogy ti lettetek
 Örökösi; mert ha tudtotokra esnék,
 Mi lenne abból!

(JC, 85. o.)

Hogy mi lenne? Elég azt nézni, máris mi *van!* A felajzott polgárok már a holttestet cipelik, hogy megadják a halott Caesarnak azt a *vég*tisztességet, amely éppúgy elodázza a *vég*et, mint Antonius gyászbeszéde. Elviszik (helyesebben mondva, elhordják) a testet, hogy elégessék, aztán bosszút sejtető fekete hamu formájában disszeminálják.

Antoniusnak nem is volt tehát más dolga, mint hogy megolvassa Caesar *testamentum*át. Az olvasat egyedüli érvényességét onnan nyeri, hogy fondorlatosan utal a fallikus kulcsjelölőre, Caesar (nevének, aláírásának) pecsétjére, amely attól fogva az egész beszéd felfüggesztési pontjául szolgál („itt egy írat, rajt Caesar pecsété: / *Vég*rendelménye” (JC, 84. o.)). Amint azonban a Cinnával történetekben láthattuk, alig később maguk a beszéd közvetlen fejleményei teszik alapjában kétségessé ezt a biztosnak tűnő sarokpontot. Retrospektív módon tehát maga Antonius is „*vég*elgyengül.” A „Cinna” névben *vég*bement hasadás, ami ehelyütt hangsúlyosan magának a tulajdonnévnek a felfeslése, beleíródik a történetet szervező kulcsjelölőbe is, Caesar nevébe, azon keresztül pedig vírusként telepszik meg a Caesar nevére apelláló „Antoniusban.” Antonius e ponton mintegy leválik magáról, és mint „Antonius” valami egészen másról is mesélni kezd. *Vég*ső szó tehát nincs, vagy ha van is, az semmi esetre sem Antonius szava, hanem azé a *vég*zertes nyelvi koincidenenciáé, amely a derék Cinna vesztét okozza, vagy amely a mindenkori merénylő ellenében is ott áll, mint valami

beláthatatlan működés, ami felett semmiféle szer(ve)zői megfontolás vagy összefogás sem úr. Kissé másként fogalmazva akár azt is mondhatnánk, hogy furamód a nyelv mondja ki a végszót: „Antonius.” Tudvalevő, hogy a retorikában eltüntetni nem, csak halmozni lehet a nyomokat, bűnjeleket, hibákat. Az áldozatul esettek és esendők sorából ezért ő sem hiányozhat — ha nem is itt, hát máshol, egy másik drámában, amit „még” nem írtak meg, s amelynek nyitányához éppen ő a végszó.

Lecke Lupercalia

Mi a lecke, a leckéztetés funkciója a lányok számára? Elsősorban az, hogy beavassák őket egy patriarchális történeti, társadalmi tudásanyagba. A tanítás rituális folyamata mint beavatási ceremónia a kívülállók, a tudatlanok számára a tudás megszerzését, a tudóssá válást jelenti. Ám egy másik szinten, hűen a leckéztetés fogalmában érzékelhető fonáksághoz, vádhoz és megtorláshoz, a beavatás sosem marad adós, hogy a belépést azon nyomban meg ne vonja az újonnan beavatottaktól. Így a beavatás végső soron mindig úgy is értelmezhető, mint az annak tudásába (egy meta-tudásba) való „beavatás,” hogy a belépés úgyis *a priori* elmarad. A lecke-leckéztetés innen nézve tehát a beavatás folytonos idézőjelbe kerülésének szituációja. Különös több szempontból is: részben azért, mert középponttalanítja magát a tanulási folyamatot, mivelhogy folyton megvonja, eltörli, áthelyezi az elsajátítás tárgyát: „tárgyát.” Másrészt pedig, ám ezzel szoros összefüggésben, azért is trükkös, mert igazából a kint és a bent *közöttit* teszi „külsővé.”

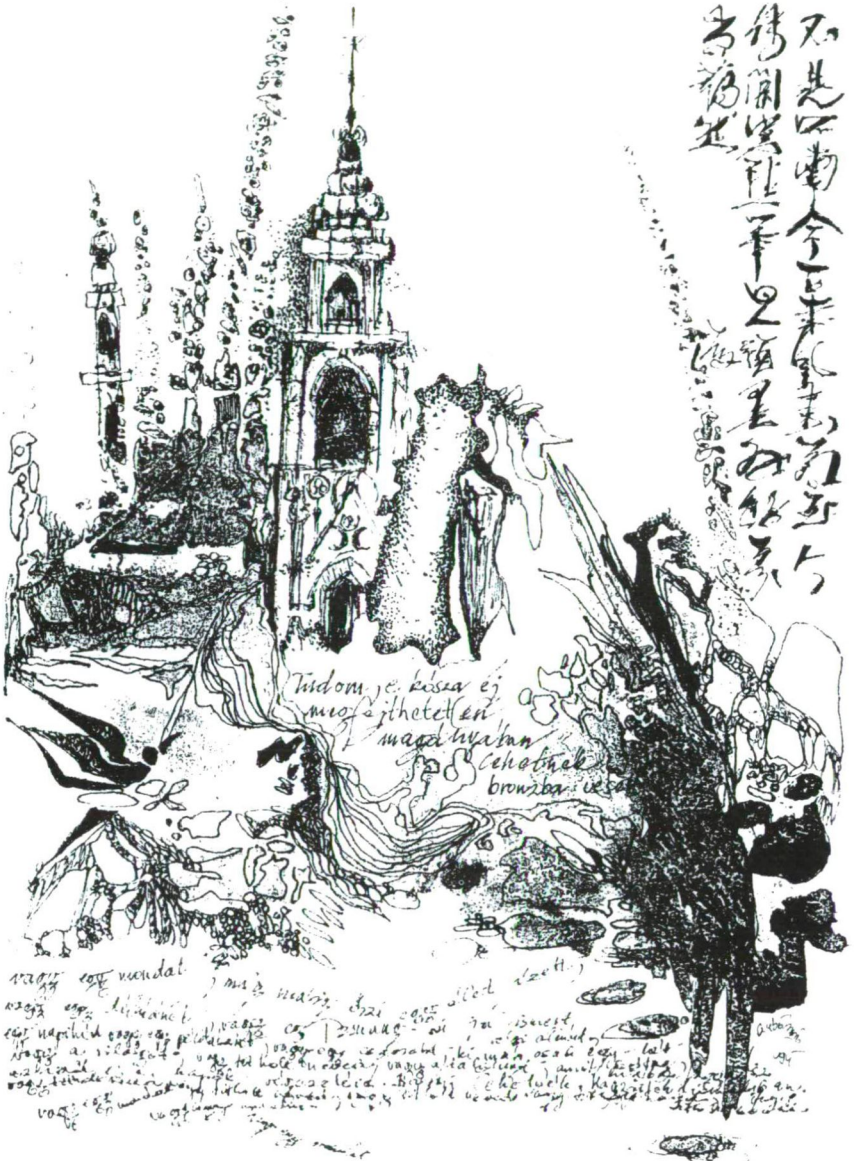
Az elsajátításban rejlő cseles leckéztetést erősítik a tanár szerepét betöltő kutya hagyományos jelképi funkciói is. A mitológiákban redszerint a misztikus médium szerepét tölti be, mivel ő az a lény, amelyik megjárta az odaátot, és ezért birtokában van a halálról, pokolról, alvilágról való tudásnak. A mitológiák szerint tehát autentikus képviselője annak, ami a jelen számára csak hiányként, rettenetként vagy misztériumként tud megjelenni. A kutya azonban azzal, hogy átadója ennek a tudásnak, egyúttal őrzője is a pokol kapujának, azaz feladata az is, hogy tilalom alatt tartsa azt a bizonyos másik világot. Ilyenképpen magát a holt nyelvet, az elsajátítás tárgyát vonja meg végérvényesen a tanulóktól. Az ő szemszögükből tehát egyszerre tűnik vonzónak (a tudás forrásának), és tiltó

hatalomnak. A hét pártütőnek tanúságot kell tennie a kutyáról, a Fehér Kutyáról — „az egyetemes végzetről, amely egyetlen [„holt”] nyelvre kárhoztat minket, de megtiltja, hogy sajátunkká tegyük” (ME, 954. o.)

Visszatérve Plutarkhosz krónikájához, a Caesar elleni merényletet ott a leckéztetés egy sajátos formája elő(lege)zi meg: a Lupercalia-ünnepek. A Lupercalia amellet, hogy jól illusztrálja az említett csavart, az elsajátítás csapdáját, fényt vet valami másra is. Nyilvánvalóvá teszi a leckéztetés *im-pregnációs* funkcióját, amelynek két oldala van: azzal együtt, hogy a diákok magukba szívják, beisszák a tananyagot, és ezáltal magukba fogadnak egy patriarchális korpuszt, a mítosz szerint egy megtermékenyítési aktuson is átesnek. A Lupercalia-ünnepeken előkelő fiatal férfiak, a rituálé szabályait követve mezítelenül futottak végig Róma utcáin és vesszővel, korbáccsal csaptak rá az elébük kerülő fiatal hölgyekre. Még az előkelő hölgyek sem találták számukra sértőnek ezt az eljárást, sőt boldogan alávetették magukat neki. Persze jó okuk volt rá, mivel a rituálé egyfajta szimbolikus *im-pregnáció*. Azt tartották ugyanis, hogy a nők „így könnyebben szülik meg gyermeküket, ha terhesek, vagy könnyebben esnek teherbe, ha eddig gyermektelenek voltak” (PÉ, 725. o.). Így nem csoda, ha magukat nem kímélve az ifjak elé álltak, hogy azok egy afféle rendhagyó „szeminárium” keretében „miként a *gyerekeket a tanítók, megvesszőzzék őket*” (PÉ, uo.). Ez a nyílt, utcai megtermékenyítési aktus két szempontból is beavatás: vesszőcsapásával a férfi nem csupán megajándékozza a nőt a számára fallikus pozíciót jelentő gyerekkel, amely lehetővé teszi, hogy mint generikus elem részt vegyen a gyereknemzés/apagyilkolás ödipális folyamatában, hanem egyben meg is jelöli, azaz közvetlenül is bevonja az *Apa nevének* szétszórói közé. A nő szerepe ettől fogva ugyanis az, hogy hordozza, kihordja a nevet, *mag(zat)*ot, amivel a rituálé leterheli, teherbe ejti. Viselő lesz, ezentúl egy leendő nevet hord magában, amitől ő maga is nevet visel. A Lupercalia rituálisan garantálja, hogy az ifjú nőszemély viselkedni tudjon, hogy képes legyen elviselni a szimbolikus rend tolakvó vendégeskedését. (Vö. J. Derrida: *Ki az anya?* In: Jelenkor, 1994 február.) A szertartás a teherbeesés és a szülés, valamint a megjelölés, megnevezés képzeteinek segítségével mindemellett megtévesztően úgy van feltüntetve, mintha a nőket beavatnák-befogadnák a patriarchális társadalom szimbolikus rendjébe.

Hasonló a helyzet a Kennedy-darabban, ezért ott is felmerül a kérdés: beavatásról van-e szó azokban a folyamatokban, amelyekben a társadalom kívülálló tagjait leckézteti, vagy inkább a külsőt és a belsőt elválasztó határvonal ismétlődő újrarájzolásáról, kirekesztésről? Lehet, kizárólagosan egyikről sem. A tanulólányokról nem derül ki egyértelműen, hogy kívül vagy belül állnak, mert menstruációjuk, bár a termékenységüket jelöli, mégis egyúttal terhességük hiányának, pillanatnyi terméketlenségüknek, és ennek következtében kívülállásuknak árulkodó jelévé is válik. (Mindehhez hozzájön az, hogy a menstruáció maga nem más, mint a kilökés biológiai formája, nem is szólva azokról a leginkább „primitív” társadalmakra jellemző, de a „fejlett” társadalmakból sem teljesen hiányzó kirekesztő rituálékról, amelyekkel a nők vérzését körülbástyázzák.) A kitaszítottság nem kifejezetten a terméketlenségre vonatkozik, sokkal inkább a vérző nő ambivalens „vértanúságára,” a terméketlenség és a termékenység, a külső és a belső között „elfoglalt” nemhelyére. Így a tanítás bevonó és impregnáló funkciója, bár félig beengedi, beavatja, (átítatja és ezáltal védetté teszi) a lányokat, köztes mivoltuknál fogva azonban csak mint kívülállókat írja be őket a szimbolikus rendbe. A védjegy egyúttal súlyos stigma, a kiszolgáltatottság pecsétje. Meg vannak jelölve az Apa nevével (Caesar vérével), de a jel a számkivetettségük jele egyben.

Minden tanuló, aki arra vágyik, hogy egy tudásrendszer magába fogadja, szükségszerűen kudarcot vall, abban az értelemben, hogy kívülálló, tanulói pozícióját elveszítette már jóval azelőtt, hogy tanulásba fogott. Illetve soha nem is rendelkezett vele, amennyiben egy nyelvet vagy történetet nem lehet birtokolni, elsajátítani, hanem szükségszerűen a nyelv stb. sajátítja ki a beszélőt, tanulót, azaz teszi saját maga hordozójává. A nyelv tanulójának „nővé” kell válnia, és tanúságot kell tennie a nyelvről, amit tanul.

不是西南今果
修開與能千
為宿定

Tudom je kőszá e
mögajthetelen
magdnyáan
Lehetnek
bronzba: ves

szabó egy mandát
szabó egy kőszá e
szabó a napfény e
szabó a szél e
szabó a víz e
szabó a föld e
szabó a levegő e
szabó a tűz e
szabó a világ e

Szabó Mariann munkája